

Quo vadis kriminalistická psychologie?

**JUDr. Mgr. Joža SPURNÝ, Ph.D., katedra společenských věd
Policejní akademie ČR Praha**

Nové druhy trestné činnosti vyvolávají praktickou potřebu zdokonalovat metody a postupy k jejich odhalování a objasňování. V návaznosti na to vzrůstají požadavky na odbornou přípravu policistů.

Co může pro zdokonalování kriminalistických metod a postupů - a potažmo pro zvýšení profesionální kompetence policistů - nabídnout kriminalistická psychologie? Co je předmětem kriminalistické psychologie? Jaký je její vztah k ostatním forenzním disciplínám - především ke kriminalistice? Z čeho vycházíme při koncipování struktury a obsahové náplně studijního předmětu kriminalistická psychologie?

Nad těmito a dalšími otázkami se zamýšlíme v následujícím textu. Současně uvítáme názory a připomínky, které - reflektující reálné problémy a potřeby policejní praxe - nám umožní ještě více přiblížit výuku kriminalistické psychologie policejnímu výkonu.

Kriminalistická psychologie v systému forenzních disciplín

V systému forenzních disciplín představuje forenzní psychologie (jejíž součástí je kriminalistická psychologie) aplikovanou vědní disciplínu, která zkoumá předmět zájmu trestně právní teorie a kriminalistiky z pohledu **prožívání a chování lidí vstupujících do právně a kriminalisticky relevantních vztahů**.

Ve vztahu k trestnímu právu a kriminalistice plní forenzní psychologie **podpůrnou** (a současně nezastupitelnou) **funkci** v tom, že umožňuje:

- porozumět zvláštnostem prožívání a chování lidí v procesech (situacích) odhalování a vyšetřování trestných činů;
- ovlivnit procesy odhalování a vyšetřování trestných činů pomocí psychologických metod a postupů;
- predikovat následky interakcí v procesech odhalování a vyšetřování trestných činů v psychice účastníků.

Forenzní psychologii chápeme jako zastřešující pojem, jako **systém aplikovaných psychologických vědních disciplín**, podoborů, kam řadíme (Čepelák, 1982, Hoskovec, Hoskovcová 2000)¹:

- **kriminalistickou psychologii**,
jejímž hlavním úkolem je rozvíjet poznatky pro zdokonalení procesů získávání, analýzy a hodnocení informací o spáchaném činu. Souběžně s tím usiluje o tvorbu psychologicky podložených postupů použitelných při objasňování a vyšetřování trestného činu;
- **soudní psychologii** (v užším slova smyslu),
která se zabývá psychologickými stránkami soudního projednávání věci. Zkoumá a konzultuje problematiku chování a prožívání osob v rozhodovací fázi;
- **penitenciární a postpenitenciární psychologii**,
která rozpracovává psychologickou problematiku spjatou s výkonem trestu a problematikou opětovného začlenění jedince do normálního života po odpykání trestu;
- **kriminologickou psychologii**,
která se z psychologického hlediska vyjadřuje k otázkám, které tradičně spadají do zájmové sféry kriminologie (osobnost pachatele, osobnost oběti, psychologický výklad zdrojů kriminality a dalších sociálně patologických jevů,

¹ Snahy o vymezení předmětu a vytvoření systému forenzní psychologie (stanovení obsahu jednotlivých podoborů) se u různých autorů liší (Čepelák, Soukup, Heretik, Detterborn, Claus, Dobrotka, Čírtková). Uvedené Čepelákově členění vychází z jednotlivých fází aplikace práva při odhalování a vyšetřování trestných činů.

psychologická doporučení k různým úrovním prevence kriminality)².

Za zhruba 200 let, které uplynuly od prvních úvah o využití psychologie při řešení kriminálních případů, prodělaly názory na předmět a obsah forenzní psychologie složitý vývoj. Projevilo se to jak v charakteru řešených praktických problémů, tak v různorodosti teoretických přístupů a metod k uchopení předmětu forenzní psychologie, a v neposlední řadě v charakteru zjištění, ke kterým dospěla.

V průběhu vývoje vykrytalizovaly dvě hlavní linie, které se liší co do předmětu zájmu a obsahového zaměření (Čírtková 2000, Matiašek, Bárta, Soukup 1966). Zmíněné pohledy existují paralelně, vzájemně se prolínají, v jednotlivých etapách vývoje význam té které z nich narůstá, či klesá.

Jeden pohled se zaměřuje na **psychologické zkoumání osobností pachatelů a obětí**. Zabývá se především otázkami **psychických zvláštností pachatelů, prožíváním a chováním obětí**. Protože jde o otázky, které spadají do zájmové sféry kriminologie, reprezentuje tato větev **kriminologicky orientovanou forenzní psychologii**.

Druhou linii reprezentují **kriminalisticky** zaměření autoři, orientovaní na hledání možností **využití psychologie při vyšetřování a objasňování trestné činnosti**. Konkrétně jde o otázky spojené s **dokazováním, se získáváním výpovědi, vedením výslechu, poskytováním psychologické podpory při provádění vyšetřovacích úkonů** (využívání kriminalistických metod) apod. V rámci této linie vystupuje forenzní psychologie jako pomocný nástroj **kriminalistiky s těsnými** vazbami na **trestní právo**³.

² Aplikovanou vědní disciplínu policejní psychologie (Čírtková, 2001, 2004), vyučovanou na Policejní akademii, nepovažujeme za součást systému forenzní psychologie, chápeme ji jako širší, obecný základ, plnící ve vztahu k forenzní psychologii propedeutickou funkci.

³ Při výuce policejní a forenzní psychologie na PA ČR usilujeme o integraci obou zmíněných přístupů (kriminalistického a kriminologického).

Kriminalistická psychologie a kriminalistika

Kriminalistická psychologie představuje aplikovanou psychologickou vědní disciplínu s úzkou vazbou na kriminalistickou taktiku a kriminalistickou metodiku. Ve vztahu k těmto odvětvím kriminalistiky plní podpůrnou funkci v tom, že:

- poskytuje psychologicky relevantní poznatky o zákonitostech a specifikách prožívání a chování účastníků kriminalistických a vyšetřovacích situací, a tím
- zefektivňuje využívání kriminalistických metod při odhalování, objasňování a vyšetřování trestných činů (tvorba kriminalistických vyšetřovacích verzí, psychologické podpora výslechu, ohledání, konfrontace, rekognice, prohlídky, rekonstrukce, kriminalistického experimentu);
- identifikuje psychologickou podstatu jednotlivých druhů trestných činů (krádeže, podvody, loupeže, vraždy, sexuální trestné činy, drogová kriminalita, dopravní nehody, požáry, výbuchy, havárie, daňové delikty, počítačová kriminalita, tr. činy páchané mládeží a na mládeži aj.) a na základě toho
- poskytuje psychologická doporučení pro volbu optimálních kriminalistických postupů směřujících k odhalování, objasňování a vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů.

Co je předmětem společného zájmu kriminalistiky a kriminalistické psychologie?

Odhalování a vyšetřování trestných činů tvoří řada na sebe navazujících procesů získávání, shromažďování, analyzování, hodnocení, fixace a využívání právně, kriminalisticky a psychologicky relevantních informací. Proto **informace** (v podobě materiálních stop a stop ve vědomí člověka) a **proces zacházení s nimi** považujeme za **společného jmenovatele**, za průsečík společného zájmu kriminalistiky a kriminalistické psychologie.

To, co odlišuje kriminalistický přístup k informacím od psychologického (a zároveň tím vymezuje okruh zájmu každé z těchto vědních disciplín), je **úhel pohledu na informace** (pozice, z jakých jsou informace zkoumány a posuzovány).

Zatímco kriminalistický přístup k informacím (stopám, jako předmětu zkoumání kriminalistiky), chápe informace (stopy) jako **produkt jednání člověka** a dal by se lapidárně vyjádřit otázkou „co v procesu odhalování, objasňování a vyšetřování trestných činů dělá člověk (účastník kriminalistických a vyšetřovacích situací) s informacemi?“, psychologický přístup chápe informace jako **produkt psychické činnosti** (prožívání) **člověka** a lze ho při jisté simplifikaci vyjádřit tezí „co v procesu odhalování, objasňování a vyšetřování trestných činů dělají informace s jedincem (účastníkem kriminalistických a vyšetřovacích situací)?“.

Spojením uvedených pohledů vzniká funkční a v policejní praxi ne dosud vždy dostatečně využívaný interdisciplinární, kriminalisticko-psychologický přístup k odhalování a vyšetřování trestných činů.

Vztah kriminalistické psychologie k ostatním subsystémům forenzní psychologie vyplývá z vymezení předmětu zkoumání kriminalistické psychologie. **Předmětem** kriminalistické psychologie jsou **psychologické zákonitosti a zvláštnosti prožívání a chování lidí v kriminalistických a vyšetřovacích situacích**. Vzhledem k takto vymezenému předmětu zkoumání kriminalistické psychologie a k četnosti výskytu kriminalistických a vyšetřovacích situací v policejní činnosti představuje obsah kriminalistické psychologie základní, policejní praxí nejbližší (a lze předpokládat že i nejvyužívanější) rovinu poznání.

Kam zaměřit výuku kriminalistické psychologie?

Při koncipování obsahu kriminalistické psychologie vycházíme z následujících teoretických východisek:

- **informace o spáchaném skutku** (trestném činu) získané kriminalistickými metodami jsou **projevem osobnosti** (produktem prožívání a chování) **konkrétního jedince** (skupiny);
- **vypovídací hodnota** kriminalisticky relevantních informací (stop) je odvislá od schopnosti subjektu (policisty objasňujícího spáchaný skutek) tyto informace **reálně vnímat, věrně zdokumentovat (fixovat), analyzovat, vyhodnotit a využít** (jako důkaz). Takto vzniklé informace 2. řádu umožňují subjektu vytvořit si představu o průběhu šetřeného skutku a roli účastníků v něm;
- **skutek** (trestný čin), který je objasňován, **představuje** z psychologického hlediska **situaci sui genesis** („deliktová situace“), kdy v konkrétních podmínkách, za použití konkrétních prostředků dochází k **interakci** mezi účastníky této situace (jednáním subjektu, objektu, ostatních účastníků situace);
- při odhalování, objasňování a vyšetřování trestných činů (při procesech zacházení s informacemi) vznikají **kriminalistické a vyšetřovací situace**, které se liší v subjektu, objektu, prostředcích, podmínkách, cíli a výsledku (viz. tabulka)

Situace	kriminalistická	vyšetřovací
Subjekt	Policista, pracovník SKPV	Policista, pracovník SKPV provádějící vyšetřování
Objekt a jeho činnost	Neznámý, produkty jeho činnosti, stopy	Podezřelý, obviněný, svědek, znalec, jejich prožívání a chování
Ostatní	Příbuzní oběti a	Podle procesního

účastníci	další zdroje informací	postavení
Prostředky působení subjektu na objekt	Myšlenkové procesy - analýza, syntéza, dedukce, zobecnění	Metody poznávání osob, ovlivňování interakce policistou
Podmínky	Při využívání kriminalistických metod k odhalení a objasnění trestného činu	Při provádění vyšetřovacích úkonů
Cíl	Optimalizovat intrapsychické procesy při získávání, dokumentování a fixování stop, při jejich analýze, při vytváření kriminalistických verzí	Optimalizovat interpersonální procesy při získávání důkazů pomocí vyšetřovacích (kriminalistických) metod a postupů
Výsledek	Jak k činu došlo, vytvoření představy (kriminalistických verzí)	Kdo čin spáchal

- Základním předpokladem pro vytváření (vlastních) optimálních postupů k řešení kriminalistických a vyšetřovacích situací je - vedle zvládnutí kriminalistických metod a metodik - **porozumění psychologické podstatě** jednotlivých druhů trestných činů i kriminalistických prostředků k jejich odhalení, objasnění a vyšetření.

Obsah studijního předmětu kriminalistická psychologie pak (vzhledem k výše uvedenému) tvoří následující tematické celky:

- Předmět kriminalistické psychologie, místo kriminalistické psychologie v systému forenzních disciplín, vztah kriminalistické psychologie ke kriminalistice a trestnímu právu.
- Úloha a místo kriminalistické psychologie při odhalování a vyšetřování trestné činnosti (psychologická podpora - její podstata, účel, možnosti využívání psychologických poznatků v kriminalistické praktické činnosti).
- Odhalování, objasňování a vyšetřování trestných činů jako informačních procesů. Pojetí informace v psychologii, informace v situačním kontextu. Právně, kriminalisticky a psychologicky relevantní informace, jejich získávání, analýza využívání při odhalování, objasňování a vyšetřování trestného činu.
- Deliktové, kriminalistické a vyšetřovací situace, jejich psychologická podstata, struktura a dynamika (intrapsychické a interpersonální procesy), zvláštnosti.
- Aplikace psychologických poznatků při využívání kriminalistických metod (psychologické zvláštnosti: ohledání, vedení výslechu, konfrontace, prověrky výpovědi na místě, rekognice, provádění kriminalistického experimentu, kriminalistické rekonstrukce, prohlídky).
- Psychologické otázky plánování kriminalistické praktické činnosti, vytváření kriminalistických a vyšetřovacích verzí (procesy utváření a prověrky verzí).
- Psychologická podstata vybraných trestných činů (frekventované trestné činy, nové druhy trestné činnosti - počítačová kriminalita, daňové delikty, s rasových podtextem aj.)
- Psychologická podpora vyšetřování vybraných trestných činů (v návaznosti na kriminalistickou metodiku).

- Perspektivy dalšího rozvoje forenzní psychologie v návaznosti na potřeby policejní praxe (nové druhy trestné činnosti, psychologická podpora jejich odhalování a vyšetřování).

Literatura:

Čírtková, L. (2004): Forenzní psychologie. Plzeň:

Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.

Čepelák, J. (1982): Penitenciární psychologie. Praha: Správa Sboru nápravné výchovy.

Hayes, N. (2003): Aplikovaná psychologie. Praha: Portál.

Heretik, A. (1994): Základy forenznej psychológie. Bratislava: SPN.

Hoskovec, J. - Hoskovcová, S. (2000): Malé dějiny české a středoevropské psychologie. Praha: Portál

Konrád, Z., et al. (1999): Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů. Praha: Policejní akademie.

Musil, J. - Konrád, Z. - Suchánek, J. (2001): Kriminalistika. Praha : C.H. Beck.

Soukup, J. (1971): Soudní psychologie pro kriminalisty. Praha: PF UK.

Tiplica, M., et al. (1999): Kriminalistická taktika. Praha: Policejní akademie ČR.

Weiner, I. - Hess, A. K. (1987): Handbook of Forensic Psychology. New York: John Willey and Sons.